

עיונים לשבת פרשת וארא עפ"י הרמב"ם

מרכז מורשת הרמב"ם רח' התנאים 6 טבריה, משרדי המרכז רח' יוחנן בן זכאי 6 טבריה, טלפקס- 04-6790632

לשאלות, הערות והארות info@harambam.org.il

לעילוי נשמת אסתר בת רחמה

מטרתם של מכות מצרים

הרב שאולי גרינפלד

חוטאים, שכל כך ראויים לעונש, שהקדוש ברוך הוא מונע מהם לחזור בתשובה, בכדי שיענשו על חטאיהם. הדוגמא הראשונה שמביא הרמב"ם לעיקרון זה, הוא הנהגתו של הקדוש ברוך הוא כלפי פרעה:

"לפיכך כתוב בתורה ואני אחזק את לב פרעה⁴, לפי שחטא מעצמו תחילה והרע לישראל, הגרים בארצו, שנאמר⁵: 'הבה נתחכמה לו וכו'', נתן הדין למנוע ממנו התשובה עד שנפרעין ממנו, לפיכך חיזק הקדוש ברוך הוא את לבו".

פרעה ומצרים צריכים לקבל את עשרת המכות, כדי להיענש על חטאיהם כלפי עם ישראל, ולכן ה' מונע מפרעה לשוב בתשובה.

הסבר נוסף להתמשכות המכות, נותנת התורה בפרשה שלנו⁶:

"כי עתה שלחתי את ידי, ואך אותך ואת עמך בַּדָּבָר, ותכחד מן הארץ. ואולם בעבור זאת העמדתך, בעבור הראתך את כחי, ולמען ספר שמי בכל הארץ".

בפסוק זה אנו לומדים, שבנוסף לעונש שמקבלים פרעה ומצרים, המכות נועדו לתת לעולם כולו 'שיעור באמונה', על ידי גילוי כוחו של הקדוש ברוך הוא בעולם.

הרמב"ם באיגרת תחיית המתים, רואה בלימוד האמונה המשתמע מעשרת המכות, את ההכנה לאמונה בכך שהקדוש ברוך הוא מנבא בני אדם, אמונה הכרחית לאמונה בנבואת משה ובאמיתת התורה.

המצרים הקדמונים, אומר הרמב"ם, היו ממאמיני הקדמות, המאמינים שהעולם היה קיים מאז ומעולם. הם האמינו

פרשתינו מאריכה בסיפור שבעת המכות בראשונות, מתוך עשרת המכות שקבלה מצרים, לפני שבני ישראל יצאו ביד רמה. ריבוי המכות על המצרים, ומשך הזמן שנצרך להשקיע בהן, מעורר את השאלה של המשנה באבות¹:

"בעשרה מאמרות נברא העולם. ומה תלמוד לומר, והלא במאמר אחד יכול להבראות?"

ואף אנו עומדים ושואלים: בשביל מה היה צריך את עשרת המכות? הלוא גם במכה אחת היו יכולים לצאת!

את התשובות לשאלתנו, נוכל למצוא כבר בתורה עצמה. בברית בין הבתרים, מודיע הקדוש ברוך הוא לאברהם אבינו²:

"ידע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אתם ארבע מאות שנה. וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי, ואחרי כן יצאו בַּרְכָש גדול".

התורה משיבה, שהקדוש ברוך הוא מביא את המכות על המצרים, לא רק בכדי 'לשכנע' את פרעה לשלח את עם ישראל, אלא כדי להעניש את המצרים על מה שהם עוללו לנו לאורך שנות השעבוד. וכך כתב הרמב"ם בהלכות תשובה³:

"ואפשר שיחטא האדם חטא גדול או חטאים הרבה, עד שיתן הדין לפני דיין האמת שיהיה הפירעון מזה החוטא על חטאים אלו שעשה ברצונו ומדעתו שמונעין ממנו התשובה, ואין מניחין לו רשות לשוב מרשעו כדי שימות ויאבד בחטאים שעשה".

הרמב"ם מלמד אותנו עיקרון בדרכי הנהגת ה' בעולם: ישנם

4 זהו הלחם בין שני פסוקים: שמות ד, כ"א: 'ואני אחזק את לבו'. שמות ז, ג: 'ואני אקשה את לב פרעה'. שמות א, י. שמות ט, ט"ו - ט"ז.

1 ה, א.
2 בראשית ט"ו י"ג - י"ד.
3 א, ג.

שלושת המכות האלו מלמדות, שהקדוש ברוך הוא שולט לא רק בארץ מתחת, אלא גם בין הארץ לשמים.

המכה השביעית היא הברד, הברד מגיע מהשמים, ומורה על השליטה של ה' לא רק בין הארץ לשמים, אלא גם בשמים עצמם. ואחריו בא הארבה, שיש לו יכולת לעופף, והרי שהוא גבוה יותר מהברד, וגם בו הקדוש ברוך הוא שולט, ולמעלה מכך, במכת החושך הקדוש ברוך הוא את שליטתו גם במאורות ובכל צבא השמים. מכת בכורות הראתה שהקדוש ברוך הוא שולט לא רק בחומר, אלא גם ברוחניות, בנשמה, ובלשון המהר"ל:

"מכת בכורות מכה בנשמת האדם, שהוא דבר רוחני. וזה יותר עליון, כי המאורות הם גשמיים, אבל הנשמה היא רוחנית. **ואז יצאו ישראל, כי אז נודע למצרים כי הוא יתברך מושל בארץ מתחת ובשמים ממעל**, בארץ מתחת - הם המים אשר מתחת לארץ, ובשמים ממעל - היא הנשמה שהיא למעלה מן השמים, וראוי אז לצאת. לכך אז יצאו אחר שהוא יתברך מושל למעלה מן השמים".

לאחר שהקדוש ברוך הוא בירר את שליטתו בכל הבריאה הגשמית והרוחנית, ניתן היה להוציא את ישראל ממצרים, ולהתקדם איתם על עבר מתן תורה.

בהגדה של פסח עם הערות של מרן ראש הישיבה והרב הראשי לישראל, הגאון הרב אברהם אלקנה כהנא שפירא זצ"ל⁹, מוסבר גם כן, בדרכו המיוחדת, שעשרת המכות הן הכנה למתן לתורה:

"כתבו הקדמונים, שעשר המכות של יציאת מצרים הן המעבר מעשרה מאמרות שבהם נברא העולם, לעשרת הדברות. יש לפרש, שהקדושה שהעשרה מאמרות יצרו בעולם נפגמה על ידי קלקול הדורות ... ועל ידי העשר **מכות** שעליהן נאמר ... 'וידעתם כי אני ד'; על ידן תוקנו בעולם הפגמים שנוצרו בקדושה שהיתה בעולם על ידי העשרה מאמרות... והוכן העולם לקבלת **עשרת הדברות** שהן נותנות את שלימות הקדושה בעולם".

עשרת המכות, החזירו את קדושת העשרה מאמרות של הבריאה, והכינו אותנו לעשרת הדברות.

שאכן ישנו אלוה שמקיים את העולם, אך לא האמינו בכך שהאלוה משגיח ופועל בעולם. כיון שכך, הרי שלפי דעתם האלוה לא ברא את העולם, אלא שהעולם מתקיים מכח מציאותו של האלוה. כיון שהאלוה לא משגיח על הנעשה בעולם, הרי שאינו עושה ניסים, ואינו שולח נביאים. עשרת המכות, הוכיחו שהקדוש ברוך הוא כן משגיח על העולם, וכן מתערב בנעשה בו.

ואלו דברי הרמב"ם באיגרת⁷:

"וכאשר רצה ה' יתעלה לתת תורה לישראל, ולפרסם בהם מצוותו ואזהרתו על ידי הנביאים לכל העולם, כמו שאמר 'ולמען ספר שמי בכל הארץ' - חידש המופתים הכתובים בתורה, עד שהתאמתה בהם נבואת הנביאים וחידוש העולם, כי המופת האמיתי - ראיה ברורה על חידוש העולם".

כאשר אנו נפגשים ב'מופת אמיתי' - בתופעה שלא ניתן להסביר אותה בשום אופן, ולא נותר לנו אלא להודות שנעשתה על ידי נס, הרי שהוכח בפנינו שהקדוש ברוך אכן משגיח ופועל בעולם. אחרי שאנו מכירים בכך שהקדוש ברוך הוא אכן פועל בעולם, אנו מבנים היטב שהקדוש ברוך שולח נביאים ונותן תורה, שבה מתגלה לנו רצונו, וההדרכות והציוויים המחייבים אותנו.

המהר"ל מפראג, בספרו גבורות ה'⁸, מבאר מדוע נצרכו כל עשרת המכות, כדי לברר את שליטתו המלאה של הקדוש ברוך הוא בבריאה:

המכה הראשונה, מכת הדם, היתה במים. המים נמצאים במקומות הנמוכים של הבריאה, ועל כן ה'שיעור הראשון' היה שהקדוש ברוך הוא שולט לפחות במים. המכה השנייה היתה מכת צפרדע. הצפרדע חי בתוך המים, והרי שיש כאן עלייה נוספת - הקדוש ברוך שולט לא רק במים, אלא גם במה שבתוך המים. מכת הכינים שייכת לעפר, העפר נמצא גבוה מן המים, והרי למדנו שהקדוש ברוך הוא שולט בכל ה'למטה' של הארץ.

המכה הרביעית היא הערוב. הערוב מתהלך מעל הארץ, ולכן מכת ערוב מלמדת על השליטה של הקדוש ברוך הוא גם במה שנמצא מעל הארץ. הדבר נגרם כתוצאה מקלקול שנהיה באויר, או בלשון ימינו - חיידקים, והרי שהדבר נמצא מעל הערוב. השחין, הוא תוצאה של חמימות, והאש מתרוממת למעלה, והרי שהשחין גבוה יותר מהדבר.

9 הגדה של פסח 'היושבת בגנים' עמ' ק"י מהדורת התשע"ט.

7 אגרות הרמב"ם מהדורת הרב שילת עמ' שס"ח - שס"ט.

8 פרק ל"ד.